

Irodalmunk színe és visszája

Noha még csak a Bajor-féle, szatirikus változata készült el a sokat vitatott romániai magyar irodalmi lexikonnak, s az ugyancsak sürgett (a megvalósítástól azonban objektíve még távolabb álló) romániai magyar irodalomtörténet helyett egyelőre csupán egy „irodalomtörténeti képeskönyvet“ lapozhatunk, gyors-mérleg készítésére vagy legalább rövid tűnődésre alkalmas a pillanat. Szándékosan nem a hivatalos ötvenedik születésnapot, annak ünnepi ceremóniáit választottam elmélkedésre — józanabb sugallatokat adnak az irodalmi hétköznapok, például egy-egy olyan könyv megjelenésével, mint az *Utunk Évkönyv '69* vagy Bajor Andor paródia-gyűjteménye, a *Pokoli különkiadás*.

Mert különbözhet a véleményünk az *Utunk* heti tehetetlenséggel (vagy tehetséggel) piacra kerülő számairól, sőt e második évkönyv irodalmi rangját illetően is eltérhetnek a vélemények, egy azonban bizonyos: a több mint nyolcvan romániai magyar író műveit, életrajzi-bibliográfiai adatait és fényképét felvonultató kiadvány — amely nem szedett össze mindenkit, aki él és mozog e földön (a kimaradtak listáját a belső munkatárs Veress Zoltánnal kezdehetnénk!) —, a művészi-technikai kivitelében is vonzó, hagyományteremtő *Utunk*-évkönyv már méreteivel sokakat rádöbentett a romániai magyar irodalom egyre kevésbé elhanyagolható létére. Persze, a mennyiség csak minőséggé válva érdekes, különben egyszerű statisztikai adat. Akadt ugyan cikkíró (hárombetűs szignó mögött meghúzódva), aki inkább a statisztikai tényre figyelt fel, s ha nem is éppen dilettantizmust emlegetett, alig-alig talált az átlagosnál jobb teljesítményt, az évkönyv novelláit és verseit „persze közölhető“-ként minősítve; a nagy és érdemleges többség azonban — beleszámítva a hivatásos és nem hivatásos kritikusokat, az olvasókat — jobbra elégedettségét vagy egyenest örömét fejezte ki. Magam is, elhagyva most már a hivatkozásokat, nehogy ismét szemrehányásokat gyűjtsék az elemzés megkerülése miatt, határozottan az évkönyv *gazdagságát* tartom a legszembetűnőbbnek, bár kritikai megjegyzéseim jócskán lehetnének. De erről majd később — Bajor Andor támogatását kérve.

A romániai magyar irodalom immár félévszázados, történelmi kategória. Okosan jár el az a szerkesztő, aki a teljes ötven év értékei közt keresgél, hiszen nálunk nemcsak az utóbbi évektől figyelhető meg

a minőség jelentkezése — mint más nemzetiségi irodalmakban —, itt már a kezdetekkor olyan minőségek voltak, mint Tamási Áron a prózában, Áprily és Dsida a költészetben, Gaál Gábor és Kuncz Aladár a szerkesztésben-kritikában. Nálunk tehát a kérdés ma, a proletkultos szűkkeblűséget magunk mögött tudva, így tevődik fel: ezt a minőséget elérni s lehetőleg meghaladni. (A mérce természetesen nemcsak Tamási, Áprily, Dsida, Gaál, Kuncz, hanem Móricz Zsigmond, Kosztolányi, Krúdy, József Attila, Illyés és Osvát meg Babits is.) Csak a legteljesebb elismerés hangján szólhatunk hát arról az évkönyv-szerkesztői koncepcióról, amely tudatosítva azt, hogy „nem lehet jövője egy múltjáról megfélemező irodalomnak“, a kötet gerincéül irodalomtörténeti képeskönyvet állít össze, szorgalmazza az írói emlékezéseket, egyszerre ápolva ezzel a történelmi tudatot-felelősséget s magasabbra emelve az esztétikai igényt. Ettől a célirányosságtól nem téríthet el minket semmiféle hebehurgya recenzió, hivatkozzék bár a provincializmus fenyegetéseire (amelynek természetesen tudatában vagyunk), vagy a túlságosan szélesre tárt kapukon besurranó „árnyakra“. Ebben a képeskönyvben izgalmas profilok villannak fel; így válik élővé „nem a gróf — az ember“ Bánffy Miklós Kós Károly méltányos emlékezésében, Kacsó Sándor a „székely mitológia“-problémát, elsősorban Tamási népi bölcsességét hozza emberközelbe, megkapó a Gy. Szabó Béla villanásnyi Dsida-idézése s Balogh Edgár közügyivé emelt vallomása az *Erdélyi Enciklopédiáról*. Milyen jellemző lehet a sokszor eltemetett és mindig újra feltámadó anekdota is! Ahogy például Nagy István az *Özönvíz előtt* harminc évvel ezelőtti bemutatójára emlékezik, azzal minden grafikust és irodalomtörténészt lepipáló önjellemzést ad. Íme, néhány kiragadott mondat: „Így történt aztán az előrehaladó színpadi próbák idején, hogy egy ízben Fényes Aliz a leeresztett függöny mögött kimerülten pihegett egy fotelben. Én ott álltam mellette vékonyan, szikár magasan, mint egy húszfokos, kétágú szobafestő létra, konok hitvesi fogadalmaktól örökre elkötelezetten, belekomorulva. Hogy lehet ilyen magasból udvarolgatni, méghozzá egy kimerült művésznőnek, akinek ráadásul — a kitépett szemöldökét festék pótolta?“

Az Utunk-évkönyv irodalomtörténeti képeskönyvét sehogyan sem tudom a provincializmus bűnében bűnösnek találni, még ha itt-ott akad elfogultabb vélemény is. (Ilyennek érzem Tamás Gáspár „triász“-tételét.) Amire Bajor Andor irodalmi lexikona első címszavával szellemesen utal, azt elsősorban a jövőbeli kiadó-politikának kell megszívlelnie, mértéket szabva a „felfedezéseknek“. Idézzük hát a Bajor-szöveget: „*Aba Sámuel*: született Aradon, romániai magyar író, haladó hírlapíró és király. Műveit az irodalomtörténészek kutatják. Ha megtalálják, ki fog derülni, hogy méltatlanul volt elfeledve.“

Ha az ötvenéves irodalomtörténeti korszak első huszonöt esztendejét főképpen az újrafelfedezésekkel tűztük napirendre, a második huszonöt az értékeléseket-átértékeléseket sürgeti. Ezen a téren igazán csak szerény hírnököknek örvendhetünk — de ez is több, mint a sejtelmes hallgatás. Itt az írói emlékezések is jeget törnek. Ezért örvendhetünk Marosi Péter megszólalásának a Gaál Gábor-kérdésben, ezért fontos Méliusz József kissé rövidre fogott összefoglalója (amely a fiataloknak így is sokat mond) az 1945 őszen Kolozsvárt megalakult Romá-

niai Magyar Írószövetség tevékenységéről. Íróiságában hiteles — noha a probléma legkönnyebbik oldala — Lászlóffy Aladár vallomástétele a feledhetetlen költő-tanárról, Szabédi Lászlóról.

Érdemlegeset az évkönyv, sajnos, ebben a témakörben, mást nemigen ad — sokat nem is adhat. A korszak problémáiról, meggyőződéses, többet tudunk meg Bajor Andor görbe tükrébe pillantva. Nem is annyira a *Pokoli különkiadás* irodalmi lexikonára gondolok, mint inkább a *Három művész éneke különböző évekből* című fejezetre, mely 1950—1958—1966, illetve egy-egy fiktív prózairó, költő és kritikus kétszeresen hármás tükrözésében ad képet a paródia és szatíra eszközeivel irodalmunk tegnapelőttjéről, tegnapjáról — és jelenéről. Csupán a D. Szamosi Istvánnak tulajdonított bírálatok első mondatait idézem, kommentár nélkül: „Fejlődő irodalmunk az elmúlt héten túllépett a provincializmus határmezsgyéjén, belelépett az életbe, és egyre inkább elmerül“ (1950); „Irodalmunk kétségtelenül feltörte a provincializmus parlagát, bátran megragadta a kilincset, és mindinkább kitör az élet országútjára, ahol egyre több kérdés száguld rajta keresztül“ (1958); „Irodalmunk kezdi levetni a provincializmus ócska mellényét, korszerű és modern európai szabású fürdőnadrágot ölt, és abban veti magát a modern élet tengerébe, ahol bátran elmerül“ (1966).

S ahányféleképpen meg lehet fogalmazni a provincializmus elleni harc jelszavait, legalább annyiféle lehetősége van a provincializmus megnyilvánulásának az irodalomban. Bajor igazán nem kíméli e jelenséget, illetve a tünetek hordozóit — erre az Utunk „dugógyári különkiadása“ csakúgy bizonyoság, mint az „olimpiai évfolyamban“ közölt paródia a provinciális nagyvonalúságról, az eredetiség-hiányról. A legnagyobb ilyenfajta veszély azonban a *Pokoli különkiadás* első oldaláról figyelmeztet mindenkit: „*Pompás fiúk vagyunk!*“ Az önelégültség, minél kisebb egy irodalom, annál veszélyesebb. Nos, úgy érzem, a romániai magyar irodalom — éppen Bajor e könyvét hívhatjuk tanúnak — már nem is olyan kicsi. Magának a paródiagyűjteménynek a változatossága mutatja, hogy nemcsak értékekben nagy az ingadozás, de színekben is egyre nagyobb a differenciálódás.

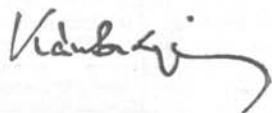
És itt visszajáról ismét színére fordíthatjuk a lapot. Az *Utunk Évkönyv '69* nyilván nem nyújthat teljes képet — már terjedelmi okoknál fogva is kimaradnak belőle a nagyobb prózai vállalkozások, hiányzik innen a lassan-lassan magárataláló romániai magyar dráma, s a kritikát sem képviselhetik méltóan a húsz soros kalodába szorított nyilatkozatok legkedvesebb költődről. A legszebben — a hét évszázados hagyományokhoz híven — ismét a líra szerepel: újra a közönség elé lép Gellért Sándor senkivel össze nem téveszthető népi-epikus nyolcassaival, s majd mindenki jelen van itt, aki igazán számít a mai romániai magyar lírában. Mérlegkészítés helyett e szép lírai antológia kapcsán két dolgot teszek szóvá: Székely János (*Sztriptíz*) és Jancsik Pál (*Fekete-fehér vőlegény*) verse mindenekelőtt, újra igazolja, hogy az igazi költészet nem avul el, bármennyire is tisztelje a régebbi versépitési módokat, sőt — igazán mai, modern alkotásként hathat. A kifejezés pontossága, a képek tisztasága, a ritmus és a rim tisztelete nem feltétlenül „ódság“. Mint ahogy nem öncélú modernkedés minden szabad asszociációra épített költemény, nem elítélendő minden félhomály.

A Székely János-, Kányádi (*A kökösi híd*)-, Jancsik- és Cseke Gábor (*Évszakok*)-féle hagyományosabb formájú versek feltétlen tisztelete (és szeretete) mellett, nagyon meggondolandónak tartom, vajon a mai „conditio lyrica” nem parancsolóan teszi-e szükségyszerűvé a „fegyelmetlenebb” költői kifejezést — s ez alól a parancs alól csupán azok tudják kivonni magukat, akik alkati meghatározottsággal, minden külső tényezővel szemben övják belső harmóniájukat vagy legalábbis erre törekednek? (Kányádi újabb fejlődése — aminek az évkönyvben szereplő vers ellentmond — szintén az új „conditio lyricát” igazolja.) Mint jelenséget tartom figyelemre méltóknak Márki versének utolsó sorait: „közömbös napokon / fölesküszünk / a folytonosságra mely a végtelen torkára mászott / ujjából rázza ki üdvözetét a nagy emberi körtánc / megkóstoljuk a szavatolt jövőt ha kiváló minőség / s a tűzhányókat kivonjuk a forgalomból!” Idézhetnék megrendítőbb verseket is, például Szilágyi Domokos *Missa Solemnis*-ét, Páskándi Gézától az *Első feltámadást*, Hervaytól a *Balladát* vagy akár Palocsay Zsigmondtól a *Konyhaszerrel*-t és Szöcs Kálmántól a *Barátkozót*. A maga módján mindegyik útkereső (és ezúttal nem annyira a formára gondolok), problémalátó, gondolati költemény — a „költemény” itt persze nem a kitalálást jelenti, hanem a vívódást a kor problémáival...

A prózáról az évkönyv alapján nem tudnék ennyi jót mondani. (Ebben nyilván közrejátszik az első közlés szerkesztői igénye is, azaz hogy nincs elég „tartalék”-novellánk.) Bálint Tibor *Apróhirdetése* kitűnő villanások sorozata, Bajor és Szabó Gyula közismert rangján szerepel, Szilágyi István és Bodor Ádám pszichológiai-etikai érdeklődése ugyancsak korjelző. Igazi meglepetést azonban két író szerez (szerez és nem okoz: tehát örvendhetünk nekik): Király László amolyan „népi gyökerű egyperces novellái”-val, amelyek a szerző pozitív eszményei és rendkívüli stílárius ereje révén keltenek feltűnést, és Varró Ilona prózarészletével (*Idill*); ez utóbbi is azt igazolja, hogy a folklór-hagyomány a modern pszichologizáló epika számára sem haszontalan (román író-társaink ezt már régebben felfedezték — mi a Tamási-példára hivatkozhatunk ismételten!).

E futó névsor- és probléma-olvasásból talán kitűnik, hogy az új Utunk-évkönyv java szépirodalmi anyaga a középmező és a fiatalok termésére épül. Véletlen volna, hogy az idősebbek főként az irodalomtörténeti képeskönyvben szerepelnek? Vagy talán elérkezett az örségváltás ideje?

Akárhogy is van, ha nem is vagyunk „pompás fiúk”, remélhetjük, hogy Senczi Molnár Albert és Apáczai, Kemény Zsigmond és Ady öröksége nem kerül rossz kezekbe.

◆ Vaskos levél érkezett Aradról szerkesztőségünkbe. *Benne riporteri igazolvány, művészi felvétel, a Vörös Lobogó különoldala, az Ifjú Szavak, s végül hosszú beszámoló. Az aradi újság ifjúsági oldalát már megjelenésekor észrevettük, örvendtünk, hogy a lap köré csoportosuló írókatól iskolások már külön oldalt tudtak összehozni, most pedig ifjú Náhlik László beszámolójából átfogó képet nyerhetünk az „újságíróbojtárokról” — ahogy a levélíró önmagukat nevezi.*

A diáki riporterek körét már az 1967—1968-as tanév idején hozták létre, de a gyakorlati munkát csak most, az 1968—69-es tanévben kezdték meg. A szerkesztőség tagjai beavatják a fiatalokat az újságírás, lapszerkesztés, nyomdai munka titkaiba, köri megbeszéléseken hívják fel a tagok figyelmét az élet különféle jelenségeire, a sok megírnivalóra, a bizalom jeléül a kör tagjai riporteri igazolványt kaptak, gyakran kiszállnak a „terepre” és írnak. Ezidáig több mint másfél száz írásuk jelent meg a lapban, három ezer lej tiszteletdíjat is kaptak. Arra pedig különösen büszkék, hogy nem csupán a diákéletéről, iskoláról, testnevelésről vagy a könnyűzenéről tudnak írni, hanem foglalkoztak már az ipari termeléssel, a városi kulturális tevékenységgel, a közlekedéssel, az élet sok-sok kérdésével. És minderről több mélyreható, bírálati cikk jelent meg a tollukból.

A diákoldalak nem jelentenek különös újdonságot sajtónk életében. Néhány ritka esettől eltekintve azonban ilyesmit többnyire filológus-főiskolások szerkesztettek. Az aradi középiskolások kezdeményezése már ezért is figyelemre méltó, hiszen nem húszéves felnőttek, hanem 16—17—18 éves ifjak a „szerkesztők”.

Az Akadémia Kiadójának gondozásában, a Logikai Központ égisze alatt nemrég látott napvilágot a *Probleme de logică* című tanulmánykötet*. A viszonylag fiatal munkaközösség eddig kiadott könyvei sorában a szóban forgó kötet jelentős helyet foglal el, mert a tárgyat kérdések kutatása szervesen fonódik össze azok történelmi jellegű vizsgálataival, minél fogva a romániai filozófiai gondolkodás jelenlegi fejlődési szakaszának bemutatásán kívül egyben a logikai tevékenység történelmi folytonosságát is tükrözi.

Már a tanulmányok csoportosításának módja (az I. rész a klasszikus formális logikával, az általános logika elméletével és a logika történetével, a II. rész a matematikai logikával kapcsolatos tanulmányokat tartalmazza), valamint a kutatások szemszöge a romániai logikai iskola egységes felfogására utal. Itt a logika egységes tartalmáról (statutumáról) van szó. Ez pedig az említett kettős távlatban fejeződik ki, fokozatosan és történelmileg szüntelenül alakul, a gondolkodás, a filozófia és a tudományok fejlődésével kritikailag átvesz bizonyos logikai rendszereket és szemléleteket.

A logika történetének — a hellén forrásoktól a középkoron át az új- és jelenkorig történő — átfogó és dialektikus újírása napjaink logikája egyes kérdéseinek a formál-klasszikus, a formál-matematikai vagy az egyértelműen formalista elméletek szemszögéből történő elméleti kutatása révén valósul meg.

A *Probleme de logică* első kötetében jelentkező román logikusok elvszerűen marxista álláspontra helyezkednek. Abból *A természet dialektikájában* kifejtett alapelvből indulnak ki, hogy a logika „történelmi termék, amelynek különböző időkben igen különböző a formája s ezzel együtt igen különböző a tartalma”, és hogy „a formális logika is Arisztotelésztől mindmáig heves viták tárgya”. Ez az elméleti keret, amelybe a szerzők munkásságukkal beilleszkednek, s úgy szervezik meg a kutatást és annak eredményeit, olyan végkövetkeztetéseket rögzítik, amelyek a logikát történelmi és elméleti kialakulása, valamint lényegi funkciója — az emberi gondolkodás valódi organonja — szemszögéből magyarázzák.

Mindenekelőtt Athanase Joja akadémikusnak *Zénón és a valószínű logikája* című értékes tanulmányát kell megemlítenünk. A hellén filozófiát és a klasszikus gondolkodás filozófiai nyelvének árnyalatait kitűnően ismerő román logika-tudós főérdeme, hogy tökéletes összképet nyújt az eleai iskola rendszeréről és Zénón szerepéről a tudományos alkotás alapvető logikai formájának kialakításában. Kötetnyitó tanulmányában Joja kiáll a formális logika kialakulásában szerepet játszó zénóni mű mellett, és feltárja a valószínű következtetés előnyeit a ku-

* *Probleme de logică, I. Editura Academiei Republicii Socialiste România. București, 1968.*

tatásban; ennek a lételméletben alkalmazott módszernek gazdag módszertani funkciót tulajdonít.

Zénón jelentősége — hangsúlyozza a tanulmány — abban mutatkozik meg, hogy a dialektikus módszer bevezetésével lerakta a valószínű logikájának alapját, amelyet később Arisztotelész a *Topika* megfogalmazásakor fel is használt. Ezzel megnyílt „az összes kutatási formák elveihez — a dialektikához — vezető út”, amelynek középpontjába Zénón a valószínű és elfogadható premisszákat helyezi. Az eleai gondolkodó, a gazdag skálájú valószínű következtetés és a bizonyítás viszonyát megértve, feltárta annak rendszerezési módozatait és kutatási előnyeit. Joja akadémikus véleménye szerint a zénóni mű „az eleai dogmatizmusnak a szofisztikára való átterését képviseli”, amely „játékony hatással volt a szokratizmus módszertani szemléletére”, hogy azután ugyanaz a Zénón az adogmatikus eleaizmus belső kificamításával „lényegesen fokozza a bíráló szellemet”.

Ez a megállapítás, amely tisztázza Zénón gondolkodásának helyét, értelmét és jelentőségét a logika és a filozófiai gondolkodás történetében — a tanulmányban felsorolt értéktételek összefüggő rendszerében vizsgálva — éppen annak a feladatnak a megoldását jelenti, amelyet a román logikatudós maga elé tűzött és amelynek helyességét véleményünk szerint az alapos és sokoldalú tájékozottság, valamint a rá jellemző széles látókör birtokában sikerült be is bizonyítania.

A kettős tagadás logikai értelmével kapcsolatos régebbi kérdést újít fel az azóta elhunyt Dan Bădărău professzor *Az igazság-mondatok és a lehetőség* című tanulmányában, amelyben az állítás, lehetőség és tagadás viszonyát elemzi. Ennek során elkülöníti a vizsgált viszony arisztotelészi magyarázatának szintjét néhány mai logikus értelmezésétől. A dialektikus értékelés vonalán haladva kiemeli a lehetőség kategóriájának kétoldalúságát, kétértelműségét, hangsúlyozza azonban annak szükségességét, hogy azt mindig a valóságos fogalmával egységben kell vizsgálni. Ebből a szempontból kell tanulmányozni az állítás-tagadás kategóriapár kérdését is, mivel „a tagadás, az állításokban elfoglalt helyétől függően, különböző hatások kialakítására alkalmas”.

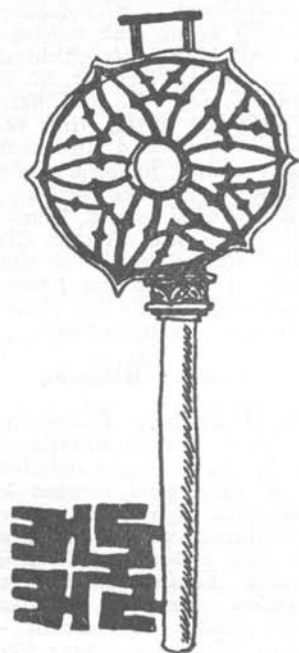
A középkor logikája — amelyet hosszú időn át a kutatás szempontjából értéktelen területként kezeltek — ma az érdeklődés középpontjába kerül. Elsősorban azért, mert helyet követel magának mint a mai matematikai logika több vonatkozásának korai előfutára, másrészt azért, mert magát — a sztoikus logikával való szintézise következtében — az arisztotelészi logika magasabb szintű továbbfolytatójának tekinti. Ezen a téren jelentősek Anton Dumitriu román logikus adalékai, köztük a tanulmánykötetbe foglalt *A paradoxonok kérdése a középkorban*. A szerző a „megoldhatatlanság” és az „összenövés” szempontból elemzi a problémát.

A megoldhatatlanság kérdései a középkor folyamán széles körben elterjedtek, amikor — Saxoniai Albertus értekezése szerint — ez a paradoxon tizenkilenc változatot ér el. Vizsgálatuk kapcsán a szerző azt a következtetést vonja le, hogy a megoldhatat-

krónika

Még jelentősebb az, hogy ezek a kamaszkorból alig kinőtt fiatalok a tanulás mellett féltéve már rendszeresen dolgoznak; írnak, tanácskoznak, egymás kéziratait olvassák, beszélnek meg, szóval „komolyan veszik” a bojtárkodást. Nevelési szempontból ez már önmagában véve is ritka érdekes jelenség.

Ma még nehéz volna megmondani, ki nyer többet ezzel az alkotó-körrel. A diákok-e, a lap vagy az olvasók? Az aradi példa mindenestre arra vall, hogy megújuló, felfrissülő sajtónk egyre nagyobb szerepet tölthet be a hazai magyar szellemi életben s különösen az ifjúság nevelésében.

téka

George Călinescu

Principii de estetică

„Az esztétika olyan tudományág vagy jobban mondva foglalatosság-program, amely tudatosan vagy tudat alatt az értelmiség széles rétegeinek ama szükségérzetéből fakad, hogy úgynevezett objektív, vagyis tulajdonképpen az élmény lényegétől idegen ítéletek segítségével gyógyíthatóvá tegye a művészi érzékenység hiányát.“ A néhány éve elhunyt nagy román irodalomtörténész e megállapítása most kötetbe gyűjtött esztétikai tanulmányainak egységes nézőpontját is tükrözi.

G. Călinescu nem elvont esztétikai kategóriák sűrűjében bolyong, hanem bármely vizsgálódását a Műre tekintő hozzáállás jellemzi. Ez az alkotói gyakorlattal szerves egységben kifejlesztett esztétikai mű mutatkozik be most legjelentősebb alkotásaiban, amelyek közül csak néhányat emelünk ki a kötet gazdagságának érzékeltetésére: itt jelennek meg G. Călinescu 1937—38-ban tartott híres esztétikai előadásai, a Költemény világa címen folyóiratunkban is ismertett lecke-esszé-sorozata, a Simțul estetic, Tehnica criticii și istorie literare, Clasicism, romantism, baroc című írásai. A kötetet Ion Pascadi tanulmánya vezeti be. (Editura pentru literatură, 1968.)

Különös látogatás

Mi a közös e Budapesten megjelent román novella-antológia tizegynehány írásában, és mi az, amittől jogosan kíváncskoznak a rangos Modern Könyvtár-sorozat lapjaira? Réz Pál, a kötet szerkesztője mindkét kérdésre már eleve kitűnően megfelelt, amikor éppen ezeket az írásokat — Ștefan Bănuțescu, Fănuș Nea-

lanság kérdésessé teszi az ellentmondás elvének egyetemességét. A kérdéskör bemutatása lehetővé teszi Anton Dumitriu számára, hogy érdekes megállapításokat tegyen a középkori logika természetére, problematikájára és meghatározottságára vonatkozóan.

A megoldhatatlanság problematikájához szorosan kapcsolódik az összenövés elemeinek a logikai kérdése. Ennek elemzése kapcsán a szerző — néhány paradoxon mai jelentkezési formájához közeledve — feltárja egyes megoldhatatlansági tényezők kialakulásának módját és megoldásuk útját (Cantor, Russell, Richard, Zermelo-König, Skolem, Gödel). Dumitriu tanulmányának érdeme, hogy a logika történetének nem egyetlen kérdését, hanem egy olyan egész fejlődési szakaszt eleveníti fel, amelyet eddig mellőztek, és amelynek éppen a mai logikusok, alaptalannul, csekély fontosságot tulajdonítottak.

Az arisztotelészi logika sokoldalú jelentőségének más vonatkozású felmérését nyújtja Constantin Noica *Arisztotelész kategóriáinak értelmezéséért* című tanulmánya. A szerző Porfirius, Dexis és Ammonius kommentárjainak szellemében, az arisztotelészi kategóriák részletes filozófiai szövegmagyarázatát adja, majd kitér e kategóriák és az arisztotelészi logika viszonyának kérdésére is.

Radu Stoichiță *Gondolatok a formalizált nyelvről* című tanulmányában olyan axiomatikus rendszer elméletét vázolja fel, amely feltárná egy logikai kifejezés logikai tartalmát. Más szóval, a szerző véleménye szerint, egy ilyen axiomatikus rendszer megalapozása révén — „ez biztosítja, hogy az összes érvényes kifejezések és csakis ezek következzenek az axiómákból, amelyeket egyben kizárólagosan tartalmaz“ — megvalósulna a logikai eszköz funkciója is.

Emanoil Ancuța *A logika és a többi tudomány viszonyáról* szóló tanulmányában a logika fejlődésére, valamint Joja akadémikus munkáira támaszkodva bebizonyítja, hogy „az arisztotelizmus nemcsak egy fejlődési szakasza a logika történetének, hanem aktív és hatásos jelene a modern tudománynak is“, valamint azt, hogy „az Arisztotelész megalapozta formális logika egyben alapvető logika is, és a legszigorúbb értelemben vett alapját alkotja minden lehetséges logikának, egyben most és mindig érvényes, szükségszerű, állandó logika marad“.

Miből adódik ez a következtetés? Abból, hogy a formális logika eredete igen bonyolult, abból, hogy ez szolgál „az összes lehetséges logikák alapjául“, és ugyanakkor rendelkezik a tudomány *organonjának* értékével és jelentőségével. Annak a ténynek a megállapításából, hogy a logikai formák és eljárások („a természet legáltalánosabb módozatainak és formáinak tükrözése“) mindennemű megismerés és valamennyi tudomány kifejezési eszközei — Ancuța szerint —, világosan következik a logika és a többi szaktudomány viszonya. Miután elismerjük, hogy a logika Egy, vagyis az arisztotelészi formális logikára alapult, a valóságot sajátos módon, logikai formákban és eljárásokban tükröző logika, igazat kell adnunk a szerzőnek, amikor leszögezi, hogy

„nincsenek matematikai, fizikai, kémiai gondolkodási formák, csak a formális logika egységes logikai formái léteznek, amelyeket sajátos módon, a kutatót tárgytól függően alkalmaznak a különböző tudományokban.“

A konverzió logikai eljárása, valamint a formális és anyagi igazság közti viszonyt az arisztotelészi szillogisztikában Offenberger Gusztávnak *Az igazság és a logikai eljárások Arisztotelész szillogisztikájában* című tanulmánya elemzi. Lukaszewicz és Patzig modern nézeteinek tükrében, a szerző az úgynevezett katedra-logikusokkal vitázva az arisztotelészi konverzió kérdésének szigorúan formális, axiomaticus-deduktív kifejtését adja.

Valeriu Streinu *A logikai doktrína Teofil Corydaleu műveiben* címen az arisztotelizmus állandó jelenlétét mutatja ki a romániai filozófia és logika fejlődésében. Ez különösen szembeötlő Corydaleunak, a Havasalföld felsőoktatási rendszere és ezen belül a filozófiai oktatás megalapítójának írásaiban. Corydaleu nagy hatással volt a korabeli Románia filozófiai gondolkodásának fejlődésére. Ezért Streinu munkája nemcsak a hazai logikatörténet, de az európai szintű filozófiai kultúrában megnyilvánuló arisztotelészi folytonosság kutatása szempontjából is jelentős.

A szerző, miután tisztázza Corydaleu szerepét az arisztotelészi logika romániai fejlesztésében, és kitér egész szellemi arculatának felvázolására — amely a XVI. századbeli pádovai neo-arisztotelikus Cremonini és Zabarella hatására alakult ki —, ismerteti logikájának főbb kérdéseit. Sikeresen domborítja ki Corydaleu logikájának arisztotelészi vonásait, különösen azzal, hogy összehasonlítja őket a neo- és modern arisztotelikus elemekkel, és kimutatja ezeknek a nagy tudós gondolkodásában megnyilvánuló kölcsönhatását.

G. Boolénak, a forma és az anyagi viszonyára vonatkozó nézeteit Sorin Vieru vizsgálja *Boole felfogása a formáról és értelmezésről* című írásában. A szerző kimutatja, hogy Boole logikaelméletében a formai és anyagi (értelmező) két szinten jelentkezik, mivel számára „a logika a formális törvények tudománya, amelyek az általános tartalom, a lényeg értelmezésében fejeződnek ki“.

Alexandru Surdu *Az egyes számú terminusok kérdése a szillogisztikában* című tanulmányában elutasítja a szillogisztika axiomaticus rendszerként történő értelmezésének gondolatát, vagyis a kategorikus szillogizmus matematikai képletre való csökkentését. Álláspontját azzal igazolja, hogy a szillogizmus két formájának (az egyes számú terminusok nélküli arisztotelészi, valamint az egyes számú terminusokkal rendelkező modern formának) megkülönböztetése fiktív, és csak a tudomány szellemétől idegen hamisítások árán védelmezhető.

A kötet második része a matematikai logika köréből vett tanulmányokat tartalmazza. A szerzők — Eugen Mihăilescu, Mircea Tîrnăveanu és Tudor Ristea — a modern matematikai logika különböző területein végzett kutatásaik eredményeiről számolnak be. Mihăilescu tanulmánya új szempontokat visz be bizonyos típusú logikai rendszerek néhány

gu, Ion Băieșu, Nicolae Breban, Vasile Rebreanu, Dumitru Radu Popescu, Vasile Spoyală, Nicolae Velea, Simziana Pop, Aurel Dragoș Munteanu novelláit és károcolatait — választotta ki és sorakoztatta egymás mellé a mai román kispika terméséből.

A kötet szinte valamennyi szerzőjét a modern élet nagy rémképei foglalkoztatják a maguk módján: a pótcselekvések félelmetes és nevéstéges önbizalma; a lélek lesújtóan naiv elterelő hadmozdulatai, a tropizmus, amely választásnak hiszi vagy akarja feltüntetni magát; a létezés, amely tulajdon sebein elősködik. A tettek kényszerjellegűek itt, az elidegenedésnek ebben a kísértetiesen fegyveres birodalmában, de hiányzik belőlük a szükség-szerűség vakító evidenciája; tétován lebegnek az esetlegességben, súlytalan, levegőtlen és étertelen magányban, s nem képesek feledtetni az űrt, amelyet betöltötenek.

A szerzők nem is akarják feledtetni, elleplezni, lehasználni az üresség kísértését, éppen ellenkezőleg, nyilvánvalóvá akarják tenni — és éppen ezért nem modernkedés, hanem hiteles modernség az, amit nyújtanak. (Európa, 1968.)

Adrian Marino

Opera lui Alexandru Macedonski

Az irodalmi alkotás alapproblémáira koncentráló összegezésében a szerző a mai irodalomtudomány legmodernebb eszközeit alkalmazza. *Érdeme így nem csupán az, hogy eredményesen néz szembe a korábban sokat vitatott Macedonski-mitosszal, hanem hogy olyan új monográfia-típust képvisel, amelyben a struktúrákat és költői motívumokat*

téka

nyomon követve, az életrajzi és belső tényezők bonyolult összefüggés-rendszeréből s a kor valóságával való szembeállításából bontja ki a költő sok vitára és ellentmondásra okot adó világát. A Macedonski-kutatásban és az egész román monográfia-irodalomban elfoglalt helyével érdemelte ki a könyv az Akadémia idegirodalomkritikai díját. (Editura pentru literatură, 1968.)

Baki Ferenc — Vébel Antal

A Petőfi-brigád

A Jugoszláv Népfelszabadító Hadsereg és a Partizánosztagok különböző alakulataitól átvezényelt magyar nemzeti-ségű harcosokból 1943-ban Szlavóniában megszervezték a Petőfi Sándor Zászlóaljat. Egy évvel később, mintegy ezer bácskai önkéntessel kiegészülve átalakult, s ettől kezdve mint Petőfi-brigád vett részt az ország felszabadításáért és szocialista átalakításáért vívott harcokban. Baki Ferenc, a brigád egyik vezetője és Vébel Lajos újságíró, maga is a brigád volt harcosa és haditudósítója, korabeli feljegyzésekre és nagy körültekintéssel összegyűjtött dokumentumokra támaszkodva állították össze a Petőfi-brigád személyes hangvételű, csaknem regényesen izgalmas, de ugyanakkor történelmi forrásértékkel is bíró hiteles krónikáját, melyet a zászlóalj, illetve a brigád harcosainak névsora és számos eredeti fénykép egészít ki. (Forum, 1968.)

A magyar nyelvjárások atlasza

A Magyar Tudományos Akadémia Nyelvtudományi Intézete a magyar nyelvtudomány nagy adósságát törleszti. A húsz éve, 1949-től folyó nyelvátlasz-munkálatokban

szabad formájának meghatározásába, Ristea pedig a modern matematikai logika egyes kérdéseinek rendszerezése terén végzett kísérletével ér el sikereket.

A széles körű tájékozottságnak, a kifejtés objektivitásának, valamint az eredményekből levont világos következtetéseknek a józan, mesterkéeltségtől mentes kutatással való összekapcsolása révén a kötetbe foglalt tanulmányok az Akadémia Logikai Központja munkájának magas tudományos színvonalát tükrözik. Értékes adalékok eszmei fejlődésünkhöz, a hazai alkotó gondolat gyümölcsöztetéséhez.

Constantin Rusu

A történelem iránya és az élet értelme

A filozófia egyik legrégebbi kérdését veti fel ismét Radu Florian nemrég megjelent könyvében.* Bár a választ lényegében a történelmi materializmus már több mint száz évvel ezelőtt félreérthetetlenül megfogalmazta, az írásnak mégis van új mondanivalója, témája ma is időszzerű. A vele való foglalkozást — mint ahogy azt a könyv alcíme jelzi: *Jegyzetek egy jelenkori filozófiai vita margójára* — egy nagy jelentőségű, nemzetközi síkon folyó ideológiai dialógus indította el, ez készítette arra a szerzőt, hogy a marxista arcvonal erősítésére kifejtsé álláspontját.

A történelem értelmének és irányának — a román „sens” szó kifejezi mind az értelem, mind pedig az irány fogalmát — a problémája széles körben megmozgat minden gondolkodó elmét. Napjainkban a téma mind gyakrabban merül fel az irodalomban és a művészetben, a fiatalok és a fiatalos szellemű idősebbek beszélgetései során, mindinkább túlnő a filozófiai szakirodalom keretein.

A történelmi folyamatok ellentmondásos jellege maga is a kérdések halmazát állítja az ember elé: a jelenkor tudományos-műszaki forradalma például, amely mint korunk egyik nagy reménysége számos fontos társadalmi problémát hivatott megoldani, ahelyett, hogy minden eredményével az embert szolgálná, elsősorban az atombombát hozta létre, s az egész emberiséget fenyegeti. Az úrutazások kora nem szüntette meg a világ jelentős részét sújtó éhínséget, a gazdasági és kulturális elmaradottságot. A technika vívmányai és az ember létfeltételeinek alakulása között nincs közvetlen kapcsolat. Ilyen összefüggésben a történelem értelmének és irányának a kérdése valóságos és nagy jelentőségű világnézeti, valamint tudományos problémává válik, amelyet nem lehet csupán üres absztrakciónak minősíteni, vagy egyszerű álmódosásnak tekinteni és gúnyos mosollyal elintézní. Világnézeti-filozófiai vizsgálata arra hivatott,

* Radu Florian: *Sensul istoriei*. Editura politică. București, 1968

hogy megismertesse a társadalmi fejlődés jellemzőit, és elősegítse az ember általános orientációját, társadalmi magatartásának kialakítását, tudományos tanulmányozása pedig feltárja a történelmi-társadalmi élet mechanizmusait, amelyeknek megismerése és helyes alkalmazása elengedhetetlen feltétele az új társadalom felépítésének.

Radu Florian tanulmánya e kettős célkitűzésre épül; egyrészt a filozófia magaslatáról vizsgálja az ember, a társadalom és történelem lényegét, másrészt pedig az elméleti szociológia és a politikum látószögéből kívánja elemezni a jelenkor társadalmi fejlődésének folyamatát. Ebben az értelemben a szerző úttörő munkát végez: a hazai marxista szakirodalomban elsőként veti fel és elemzi több szempontból is a történelem értelmének és irányának a kérdését.

Az olvasó figyelmét elsősorban a vállalkozás tematikai méretei ragadják meg. A különben nem nagy terjedelmű könyv felölelni igyekszik a történelmi materializmus, illetőleg a történelem- és társadalomfilozófia problémakörét, majd a szociológia, a politika és a tudományos szocializmus fő tartalmát. Külön fejezetben taglalja a filozófiai és politikai antropológia kérdéseit is.

A szerző ez alkalommal nem foglalkozik külön e tudományágak tárgyának meghatározásával és körvonalaik elhatárolásával, hanem tartalmukat kifejtve, a gyakorlatban alkalmazva mutatja be régebbi írásaiból már ismert, sok tekintetben eredeti elképzeléseit. Ezek közül feltétlenül figyelemre méltó a történelmi materializmusnak a szociológiától való elhatárolása, amelyet a szerző a hazai szakirodalomban folyó vita során elsőként hangoztatott, és amelynek gyakorlati következtetéseit — legalábbis fő vonásaiban — e munkájában fejti ki.

A történelem általános jellemzését Radu Florian a következő címszavakra építi: *társadalmi valóság; társadalmi mozgás, vagyis történelem; a történelem iránya és dialektikája*. Az elemzés központjába az emberi tevékenység kategóriáját helyezi, és a tudatosan végzett termelő- és alkotó tevékenységben jelöli meg az ember, a társadalmi valóság és a történelem lényegét, fő tartalmát. Mivel a céltudatos tevékenység tette az embert emberré, a termelés és az alkotás határozza meg sajátos létezési módját, az emberi lét értelmét és irányát. Az emberi valóság, vagyis a társadalom nem más, mint a különböző területeken végzett társadalmi tevékenység összessége, amely egységes rendszerbe, organizmusba szerveződik, és amelynek létezését, valamint fejlődését az egyes, alrendszereket alkotó tevékenységi területek között levő összefüggések határozzák meg. A társadalom mozgása, vagyis a történelem, annak a rendszernek a megnyilvánulási módja, amelynek révén az emberek saját életüket megszervezik. A történelemnek nincsen célja — minden célkitűzés szükség-szerűen véges — és nincsenek határai, de van értelme és iránya: a tudatosan végzett termelő- és alkotó tevékenység, amely a társadalom fejlődésének általános színvonalában ölt testet. A társadalmi haladás kifejeződik elsősorban a termelőmód fejlődésében; a társadalom ezzel mindjobban kiszabadítja magát

Bárzsi Géza akadémikus irányításával a magyar nyelvtudomány legjobb szakemberei vettek részt: Benkő Loránd, Deme László, Imre Samu, Kálmán Béla, Kázmér Miklós, Keresztes Kálmán, Lőrincze Lajos, Végh József. A gyűjtőmunka ideje alatt 1162 címszavas, a legfontosabb hang- és alaktani sajátosságokat, jól megválogatott szókincset magába foglaló kérdőívvel a gyűjtők csaknem 400 helység, kutatópont nyelvjárását rögzítették. A kutatópontok között 328 magyarországi, 4—4 ausztriai és szovjetunióbeli, 26 csehszlovákiai, 12 jugoszláviai, 22 romániai helység található. A hat kötetre tervezett munkának a múlt év őszén megjelentetett I. kötete 192 térképlapból áll, anyaga a mezőgazdaságra vonatkozó legfontosabb szavak gyűjteménye. (Akadémiai Kiadó, 1968.)

Sükkösd Mihály

A kívülálló

Esszéistaként ismertük, becsültük inkább Sükkösd Mihályt, noha néhány évvel ezelőtt a fiatal írók Visszhang című antológiájában érdekes, jó elbeszéléssel szerepelt, majd egy regényét is olvashattuk (Fától faig). Az esszéírói rangját azonban most, e kötet három kisregényével, különösen pedig a címadó művel érte el a szépprózában is. A kívülálló több, mint ígért, az 1919-es történet dokumentum és fikció mesteri keverésével az új magyar epika élvonalbeli, korszerű teljesítménye. (Szépirodalmi Könyvkiadó, 1968.)

Kányádi Sándor

Függőleges lovak

Mit jelent ez a különös cím? És éppen egy Kányádi-verskötet fedőlappján?! A ma-

téka

gyarazatot már a legelső, a szobrász Román Viktornak ajánlott vers megadja, jelezve egyúttal a költő új törekvéseit s a kötet nagyobbik részének alaphangját: „O a függőleges lovak fájdalmánál — nagyobb csak a tiz ujjbegyben — feszülő lehet, mely tárgyilagosan — s hangtalan szoborrá gyúrja — a rettenetet.“ Népköltészeti ihletés és szabadversbe foglalt gondolati absztrakció véglelei között Kányádi Sándor egy dologban változatlanul következetes: erkölcsi tartásából, a humánumból nem enged. (Irodalmi Könyvkiadó, 1968.)

Mészöly Miklós

Saulus

Amikor pálfordulást mondunk, talán már eszünkbe sem jut a bibliai történet, amelyből ez a szavunk ered. Mészöly kitűnő regénye Saulus sorsát csak a Damaszkuszi útig követi, de a ma írója számára ez a legizgalmasabb kérdés: milyen külső feltételek között, legfőképpen pedig belülről látatva, hogyan válik fogékonnyá a templomi rendőrség alkalmazottja az „áruló rabbi“ tanainak befogadására, hogyan ébred fel benne a képtel a Törvényben. Mészöly könyve ragaszkodik az írásos forrásokhoz, mégsem történelmi illusztrációt ad, hanem izgalmas lélekrajtot, erkölcsi példázatot. (Magvető, 1968.)

Király László

Rendhagyó délután

Alig másfél évvel a bemutatkozó Forrás-kötet után, Király László olyan verseskötényt tett le az olvasó asztalára, amely legismertebb és legelismeretebb költőinknek is becsületére válna. Gondolati és nyelvi igényesség, ihlet és ön-

természet erőinek uralma alól, de ugyanakkor abban is, ahogyan a társadalom a maga életét kialakítja, tagjainak szabadságát és emberi-egyéni fejlődését biztosítja. Mindezek alapján a történelem értelmét a szerző abban jelöli meg, hogy a társadalom önmaga alakítja életét, lényegében meghatározott irányban, fejlődése felfelé ívelő, haladó jellegű.

A társadalom mozgásának, vagyis a történelemnek a hajtórugói az ember feltételeiben rejlenek, abban, hogy az emberek újrat teremtik önmagukat, szüntelen termelik, átalakítják és fejlesztik társadalmi valóságukat. A konkrét emberi tevékenység mindig bizonyos irányt mutat, bizonyos célra törekszik, de ugyanakkor meghatározott objektív feltételek korlátai között mozog. Az objektív és szubjektív tényezők elhatárolása, tartalmuk és szerepük feltárása a történelem általános jellemzésének egyik nagy feladata, s ez még ma is több kérdést vet fel, mint amennyinek teljes megoldása sikerrel kecsegtet. A szerző figyelemre méltó szempontokat dolgoz ki a kérdés tanulmányozásához, elsősorban a társadalmi determinizmus, az objektív törvények, a spontán és tudatos fejlődés vizsgálata, de különösen, a történelem dialektikájának elemzése során. Ez utóbbinak központjába az objektív és szubjektív tényezők egységének megnyilvánulási módját állítja (determinizmus, szükségesség, érdekek, pszichikai mozgatórugók, célok, a társadalmi osztályok tevékenysége, antagonizmusok a kizsákmányolásra épülő rendszerekben, érdekközösségek a szocializmusban, társadalmi szabadság).

Hasonlóképpen érdekes a történelem folyamatának jellemzése (folytonosság, egymásutániság, ismétlődés, törvényszerűség, oksági viszonyok, történelmi sorok, megszakíttottság, szintézis) és a történelemnek mint fejlődési folyamatnak a meghatározása. Érdekes a szerzőnek az a megállapítása, amely szerint az elidegenedés az ember történelmi lényegéhez tartozik. Jellemzi a történelem nagy részét, de — mint azt a szerző hangsúlyozza — ez nem zárja ki a társadalmi haladást, amely bár a kizsákmányoláson alapuló társadalmakban ellentmondásos módon, néha visszaesésekkel megy végbe, soha nem iktatódik ki teljesen. A jelenkor történelmének iránya a szocializmusban — az emberi civilizáció új szintézise — fokozatosan felszámolja az elidegenedést, és a társadalmi tevékenység, illetőleg a történelem központjába az embert állítja.

A történelem általános jellemzésével a szerző két feladatot igyekszik megoldani, mindkettő régi adósság: egyrészt az objektív és szubjektív tényezők egységét kívánja helyreállítani, szemben azokkal a nézetekkel, amelyek a társadalmi determinizmus és az objektív törvények szerepét jelentőségüket meghaladóan eltúlozták, másrészt pedig a materialista történelemszemlélet ismeretanyagát próbálja újszerűen megszerezni, szemben a történelmi materializmus jelenlegi tankönyveinek gyakorlatával. Valóban, ha elfogadjuk, hogy a történelmi materializmus nem más, mint materialista történelemszemlélet, vagyis a marxizmus történelemfilozófiája, és így a dialektikus és történelmi materializmus szerves része, amely különbözik a szaktudomány jegyeit viselő szociológiá-

tól, a szerzőnek a könyvben kidolgozott szempontjai nagyon is meggondolkozttatóak. Széles körű és részletes megvitatásuk hozzájárulna egy olyan kiindulópont kialakításához, amely a történelmi materializmus anyagának megfelelőbb rendszerezéséhez vezetne, a társadalom fejlődésének általános törvényeit jobban és több oldalról mutatná be.

Ezzel szemben nagyon is vitatható az, ahogyan a szerző elhatárolja a történelemfilozófiát a szociológiától és a politikától. Elhatárolásának fő kritériuma a jelenkor. Eszerint arra a kérdésre, hogy mi a történelem eddigi iránya, a történelemfilozófia hivatott válaszolni, a jelenkori történelem irányának meghatározásában viszont megszűnik illetékessége, s a válaszadásra a szociológia és a politika jogosult. „Merre halad az emberiség?“, „Melyek útjának távlatai?“ — ezekkel a kérdéssel fejezi ki Radu Florian a téma olyannyira hangsúlyozott újszerűségének lényegét, hogy ezzel — szerinte — már nem a történelemfilozófiának, hanem a szociológiának és a politikának kell foglalkoznia. Az ilyen kérdésfelvetés azonban — úgy vélem — túlzás, mert sem ezek a kérdések, sem pedig a jelenkor sajátos tartalma nem lehet az elhatárolás kritériuma. A történelemfilozófiát nem lehet csak a múltra vonatkoztatni és lezártnak tekinteni a jelenkor kezdetével, a szociológiát és politikát pedig szintén nem lehet az ugyanazon síkon haladó vonal pusztá folytatásának minősíteni. E diszciplínák meghatározására és elhatárolására más utat kell választani.

Hasonló, nehezen megválaszolható kérdéseket vet fel a könyv utolsó fejezete is, amely *A történelem iránya és a mai ember* cím alatt az egyének a történelem alakításában játszott szerepét, egyén és társadalom viszonyát, az élet értelmének problematikáját tárgyalja. Vajon e fejezet alapvető témája — az egyén szerepe a történelem alakításában — nem tartozik-e a történelemfilozófia tárgykörébe? Annak ellenére, hogy a szerző megfogalmazta elhatárolásokat nem tekinthetjük megalapozottnak, figyelemre méltó a kapitalizmusról a szocializmusra való átmenet lényegének az elemzése, a szocializmusnak mint az emberi civilizáció új szintézisének a vizsgálata, jellemzőinek rendszerezése és minőségének meghatározása. Hasonlóképpen igen pozitívan értékelhető az egyén és társadalom viszonyának bemutatása, valamint az egyén fejlődési lehetőségeinek, belső értékei kifejezésre jutása feltételeinek taglalása.

Egészében tekintve Radu Florian könyvének legfőbb érdeme, hogy a modern idő teremtette bonyolult helyzetbe ágyazva, a burzsoá ideológia és a marxizmus között folyó dialógus jegyében vizsgálja témáját. A marxizmus talaján állva érvel és vitatkozik a polgári eszmeáramlatok nagynevű képviselőivel. A szerző egyénisége és a munka eredetisége talán leginkább a materialista történelemfilozófia alapvető ismeretanyagának rendszerezésében, tárgyalásának sajátos módjában és a használt fogalmak kiválasztásában, körülírásában és meghatározásában mutatkozik meg. Mindezzel építő vitát kelt, és így hozzájárul filozófiai gondolkodásunk felélénkítéséhez és fejlődéséhez.

Huszár Andor

tudatos fegyelem összebékítése — ime a „titok“ megfejtése. Nemcsak a kötet ciklusai, hanem az egyes versek felépítése is tükrözi a szerző feltett szándékát: hatni akar, tehát korszerű mondanivalóját meg is szeretné értetni. Elkötelezettségéhez nem fér kétség: „Egyik oldalamon mindig ott áll a szülőföld — a hely ahonnan jövők s ahova megtérek.“ (Irodalmi Könyvkiadó, 1968.)

Flannery O'Connor

Minden összefut

Flannery O'Connor a háború utáni irónemzedék egyik nagy ígérete. Harminckilenc évét élt, ezalatt két regényt (Wise Blood, The Violent Bear It Away) és számos novellát adott közre. 1963-ban, halála előtt egy évvel megkapta az O. Henry irodalmi díjat. Flannery O'Connor az amerikai újgörök képviselői közé sorolják. Született novellairótehetség, aki egyidőben aprólékosan naturalisztikus és intellektuálisan nagyvonalú is tud lenni — sőt misztikus is. Ösztönszerű brutalitása férfias ízt ad írásainak. Műveinek groteszk világa az „elátkozott Dél; a modernséget színelő, reakciós, elöregedett Dél, hazugságaival, igazságtalanságainak abszurdításával. Állandó témaköre: a hamis vágyak, az üresen futó kispolgári lét, a törpefarm és a külváros életformája. Az O'Connor-hősök sorsa közös: szakadatlan gyötörődés, „tisztító rettegés“ közepete kell élniük. (Európa, 1968.)

Simon Magda

Tanyai lelkek

A könyv II. kiadásban jelent meg, kiegészítve egy tőle szerkesztileg ugyan független, de szervesen hozzákapcsolódó

riporttal, amelyben a szerző a helyszínen méri le könyvének hatását az olvasókra, akik egyben hősei is művének. A könyv gazdag tényanyagra támaszkodó riport; 1956-ban jelent meg először, húsz évvel azután, hogy a szerző véletlenül elvetődött a Nagyvárad környéki falvakba, és fölfedezett egy, a város alvilágánál is esettebb és elnyomorodottabb világot: a béresek, a cselédek világát. Élményeiről igazmondó, felháborodott és megragadó reportsorozatban számolt be. Az a tény, hogy a Tanyai lelkek a múltat és az akkori pillanatot valóságát mély ismerettel és igazmondó hevülettel ragadta meg, és állította szembe egymással, a könyvet ma is érdekes olvasmányá teszi. (Irodalmi Könyvkiadó, 1968.)

Bernard Bailyn

The Origins of American Politics

A harvardi egyetem professzora, az amerikai történettudomány egyik legjelesebb képviselője szembeszáll a XIX. és XX. századi angol és amerikai történetírással, amely csak a függetlenségi háborútól számítja az amerikai politika kezdeteit. A tanulmány első fejezete az amerikai politikai kultúra forrásait kutatja, s a XVIII. századi Anglia ellenzéki eszméiben, reményeiben, magatartásában és hitében jelöli meg őket. Ez az ellenzéki bedlíltottság határozta meg a gyarmatosok világnézetét, és ennek fogalmait, jelszavait használva váltak maguk is a politika aktív részeseivé. A második fejezet a gyarmati politika szerkezetét elemzi, s arra a következtetésre jut, hogy a királyságnak, arisztokráciának és a demokráciának egybefonódása, az ún. „egység a háromságban” amerikai vi-

A *Versek* című kötet* megjelenésekor egy régóta teljes visszavonultságban, magányban élő idős költő felé fordul ismét a figyelem. Olosz Lajos régebben is távol élt minden irodalmi központtól, de az 1920-as években megpezsdülő kolozsvári irodalmi életbe a távolból is behatolt költészetének önálló, súlyos, kemény hangja; verseit az *Ellenzék* mellékletében és az *Erdélyi Helikonban* mindig szívesen közölte Kuncz Aladár és Áprily Lajos. Kötetének előszavában mégis azt olvashattuk, hogy „elhallgatott és elfelejtették”. Rá kell itt mutatnunk arra, hogy Olosz Lajos nem hallgatott el egészen az 1930-as években, és azok, akik vele együtt dolgoztak, nem is felejtették el. Újra megszólaltatni azonban már nem tudták, pedig az irodalmi élet ezt kívánta volna.

Olosz Lajos Kisjenőn elszakadhatott ugyan teljesen a korabeli irodalmi élettől, de elkövetkezett életében egy olyan szakasz, amely kimozdította magányosságából, közéleti és irodalmi szereplésre kényszerítette. Ez az időszak a második világháború éveiben, 1941–44-ben szakadt reá, amikor a romániai magyarság társadalmi és kulturális életének megszervezésében reá is különös feladatok hárultak. Olosz Lajos vállalta is a feladatokat, irányító és segítő keze ott volt, ahol szükség volt rá.

1943-ban lehetőség nyílt a magyar nemzetiség számára egy irodalmi folyóirat megindítására. Így aztán 1943 júniusában megindulhatott az Aradon kiadott *Havi Szemle* című folyóirat. A szerkesztőségben irányító szerep jutott Olosz Lajosnak, aki a szerkesztő bizottság egyik tagja volt. Ezt a korabeli politikai helyzetben, továbbá Olosz Lajosnak Aradhoz közel eső lakhelyén kívül legfőképpen irodalmi műveltsége, tekintélye és egész környezetére kisugárzó tiszta humanizmusa tette természetessé.

A korabeli politikai helyzet miatt számos nehézséggel küszködő *Havi Szemlének* Olosz Lajos tevékeny szerkesztője lett, és egy Reményik Sándorra való érdekes visszaemlékezésen és néhány alkalmi cikkén kívül az 1943-i évfolyamot négy versével is gazdagította. Itt jelent meg régebbi időben keletkezett versei közül a *Feloldozás* (1936), az *Eltűnt barát nyomában* (1939), továbbá a *Halál előtti vágy*, amely újra fellobbanó természet- és életszeretetének egyik szép megnyilatkozása volt.

Nagyenyeden már 1941-ben megindult a politikai és kulturális szervezkedés. A Bethlen-kollégium nyomdát vásárolt, és így lehetővé vált az *Erdélyi Gazda*, valamint irodalmi és tankönyvek kiadása. 1943-ban, amikor magyar könyvekhez alig lehetett hozzájutni, elérkezettnek láttuk az időt egy irodalmi antológia kiadására, hogy az akkori Romániában felütni írók munkáit eljuttassuk a közönséghez. Ez volt az első és egyúttal egyetlen kísérlet arra, hogy egy ilyen gyűjtemény az olvasóhoz jusson. Kérésemre ebbe a kötetbe Olosz Lajos *Szivárvány a havason*,

* Olosz Lajos: *Versek. Szász János bevezetőjével. Irodalmi Könyvkiadó, Bukarest, 1968.*

Feloldozás és Eltűnt barát nyomában című verseit küldte be, és azok meg is jelentek a *Romániai magyar írók antológiája* címen kiadott kötetben. 1943-ban eszerint nem feledkeztünk meg Olosz Lajosról, és a most kiadatlanok jelzett versei közül kettő már akkor, két ízben is megjelent, sőt jelentek meg olyan versei is, amelyek mostani kötetéből hiányoznak.

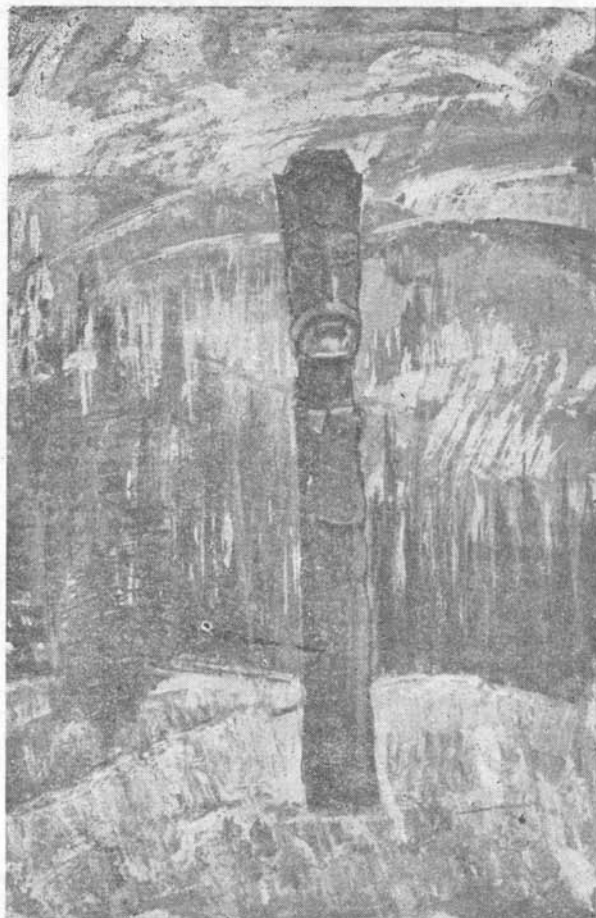
Olosz Lajostól ezután már hiába kértem verset, nem írt, és nem adott többet a *Havi Szemlének*. De a háború végén reázdulul újabb megpróbáltatások, a lágerélet, a szabadságvágy újabb megrázó és felkavaró élményeket adtak. Olosz Lajosnak nem apadt ki a költői alkotó ereje, ha egy vérrög időlegesen meg is akadályozta a vérkeringést. Legújabb kötete utolsó versének keltezése szerint 1944–45-ben ismét egészen friss és oldott színekkel, a szabad emberi életet átélő lendülettel szólalt meg két versében (*Fahordás ünnepe, Téli körkép a halmágyi hágoról nézve*). Vajon nem maradtak-e még mindig rejtve most is kiadatlan versei?

Vita Zsigmond

téka

szonylatban a királyság és az arisztokrácia zsarnokságává torzult. Az utolsó fejezet azt mutatja be, hogyan ütközött össze a radikális örökség a politikai szerkezettel, ami elvezetett a forradalom kirobbanásához. (Alfred A. Knopf, New York, 1968.)

Apulum, (VII. 1.)

Szécsi András: Totem a Hargitán

A román Egyesülés félév-százados évfordulója alkalmából a gyulafehérvári múzeum kiadványának első kötete régészeti és történelmi tanulmányokat közöl hazai és külföldi szerzők tollából. Ion Berciu a gyulafehérvári múzeumnak az erdélyi történelmi tudományok fejlődésében betöltött szerepét méltatja. C. Daicovicu Dácia elrómaiásodásának kérdését mélyíti el, I. Winkler a dák pénzverés néhány problémáját tárgyalja. Figyelemre méltó Kurt Horedt, H. Daicovicu, V. Vasilev, Dionisiu Radu régészeti vagy művészettörténelmi cikkei, továbbá Gyulai Pál, M. Dan, S. Goldenberg, David Prodan, Traian Bălan a hazai középkorra vonatkozó tanulmányai.

Az ismert külföldi szerzők közül a neves francia Jérôme Carcopino, a keltológus Christian—J. Guyanvarc'h, a trákológus Maria Cičikova, a műörténész Marcel Rénard, az olasz Alberto Balil nevét említhetjük meg. A formailag szép, tartalmilag gazdag kiadvány nagymértékben hozzájárul a hazai tudományosság hírnevének növeléséhez és nemzetközi méretek közé helyezi a román Egyesülés történelmi jelentőségét. (Muzeul regional Alba Iulia, 1968.)